

Podstawowe informacje o typach tradycyjnych książek japońskich.

Autor opracowania: Marcin Lorenc

Tradycyjna książka japońska to termin, który na potrzeby tego opracowania zawiera w sobie dwa ważne okresy dla rozwoju książki japońskiej. Pierwszy trwający od około piątego do początku siedemnastego wieku, kiedy to książki były rzadkie, trudno dostępne, głównie w formie bardzo wartościowych manuskryptów, zwykle o treściach religijnych. Drugi okres, o którym mowa trwał od siedemnastego do końca dziewiętnastego wieku i był czasem, kiedy książka japońska stała się znacznie bardziej dostępna i popularna. W tym czasie korzystano z druku w technice drzeworytu. Podział ten dotyczy oczywiście ogólnych tendencji i nie uwzględnia wielu wyjątków i odstępstw od przedstawionych wyżej prawidłowości. Jednym z takich wyjątków, o którym należy wspomnieć jest najstarszy przykład masowej produkcji książki pochodzący z ósmego wieku. Wtedy to cesarzowa Shōtoku zleciła wykonanie miliona druków dharani czyli długich mantr buddyjskich, które miały zostać rozesełane do świątyń w całym kraju. Do druku wykorzystano papier z włókien konopi „mashi” i osiem odlanych z brązu matryc drukarskich. Wydrukowane zwoje zostały nawinięte na miniaturowe pagody wykonane z drewna sosnowego.

Rysunek 1. „Hyakumantō Darani” – dwie z miliona pagód wykonanych w ósmym wieku na zlecenie cesarzowej Shōtoku.

Podział na różne typy książek, który prezentuję poniżej jest ważny, ponieważ pokazuje hierarchię ważności tradycyjnych książek japońskich. Dotyczy to podziału według formatu i wielkości, gdzie im większy wymiar publikacji tym ważniejsza treść i większy prestiż wydania. Podobnie w przypadku podziału według metody oprawy

introligatorskiej, różne jej typy zapewniały książce przynależność do właściwej „klasy”. Z tego powodu właśnie, częstą praktyką w Japonii była reoprawa, czyli zmiana formy oprawy na inną, bardziej szlachetną i wartościową. Formą, do której zwykle dążono był zwój. Istnieje wiele przykładów zamiany „Fukuro toji”, „Orihon” czy „Tetsuyōsō” na zwoje. O ile w przypadku dwóch pierwszych, które były drukowane zwykle jednostronnie, był to zabieg dość prosty, o tyle w ostatnim przypadku reoprawa wymagała rozwarstwienia każdej karty na dwie osobne. Było to możliwe dzięki specyficznej metodzie czerpania papieru polegającej na budowaniu arkusza z kilku kolejnych warstw włókien celulozowych.

Kolejnym istotnym i charakterystycznym elementem oprawy jest okładka, która to posiadała zupełnie inne cechy niż okładki książek zachodnich. Okładka książki japońskiej była dosyć cienka, zwykle z papieru o podobnej gramaturze co tekst, czasem z cienkiego kartonu lub jedwabiu. Ze względu na jej podatność na uszkodzenia częstą praktyką było zamykanie wielu książek, lub poszczególnych tomów jednej książki w różnego rodzaju pudłach wykonanych z tektury oklejonej tkaniną i papierem. Okładka zwykle zawierała tytuł umieszczony na pasku tytułowym czyli wąskim pionowym kawałku papieru przyklejonym na środku, lub tuż przy lewej krawędzi okładki. W czasie późniejszych reopraw, dość często zdarzało się, że pasek tytułowy nie był już umieszczany na kolejnych wersjach, stąd wiele dawnych książek japońskich nie posiada w ogóle tytułu umieszczonego na książce.

Podział książek japońskich ze względu na ich format

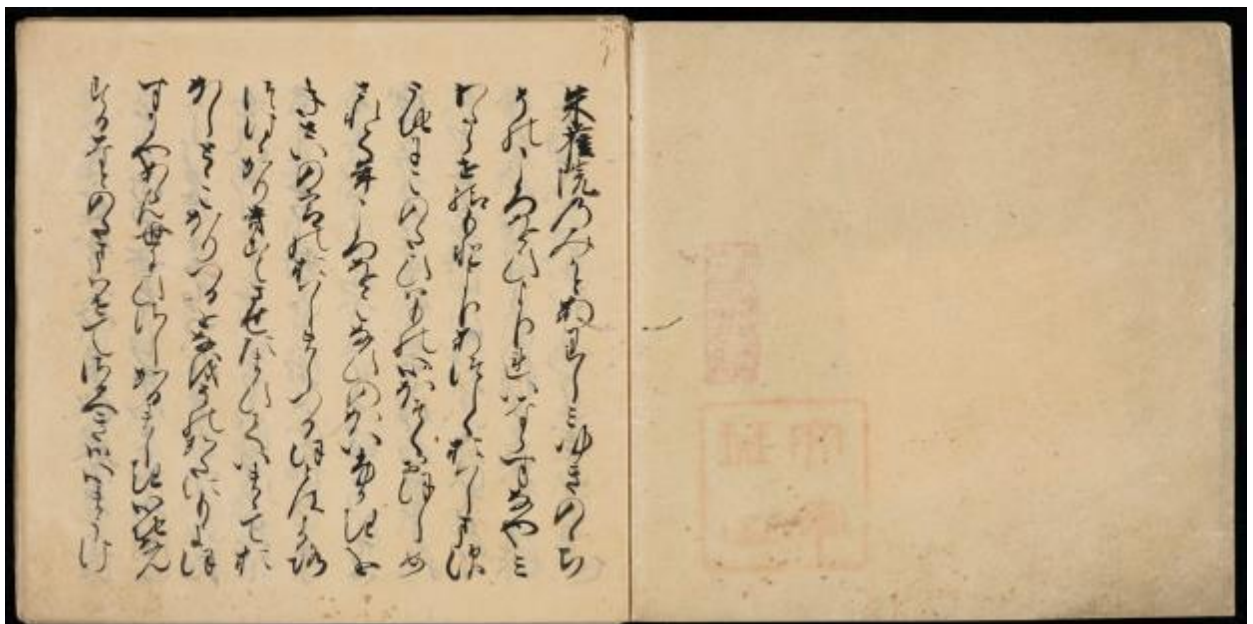
Typowe formaty książek japońskich przed okresem Edo, czyli do 1600 roku.

Punktem wyjścia dla tworzonych w tym okresie książek był arkusz papieru „hishi” wytwarzany w podstawowym rozmiarze 54 x 37 centymetrów. Książki w tym okresie w większości były pisane i ilustrowane ręcznie a nie drukowane. Przez odpowiedni podział i składanie takiego arkusza otrzymywano następujące formaty książek:

1. „Yotsuhan bon” – książka rozmiaru jednej czwartej, arkusz „hishi” rozcięty na połowy wzdłuż krótszego boku, a każda z nich złożona jeszcze na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 27 x 18,5 cm.
2. „Yokonaga bon” – książka rozmiaru jednej czwartej, arkusz „hishi” rozcięty na połowy wzdłuż dłuższego boku, a każda z nich złożona jeszcze na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 18,5 x 27 cm.
3. „Mutsuhan bon” – książka rozmiaru jednej szóstej, arkusz „hishi” rozcięty na trzy części wzdłuż krótszego boku, a każda z nich złożona jeszcze na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 18 x 18,5 cm.

Rysunek 2. „Genji monogatari”, rozmiar 17,5 x 17,8 cm

4. „Yatsuhan bon” – książka rozmiaru jednej ósmej, arkusz „hishi” rozcięty na cztery, a każda z nich złożona jeszcze na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 18,5 x 13 cm

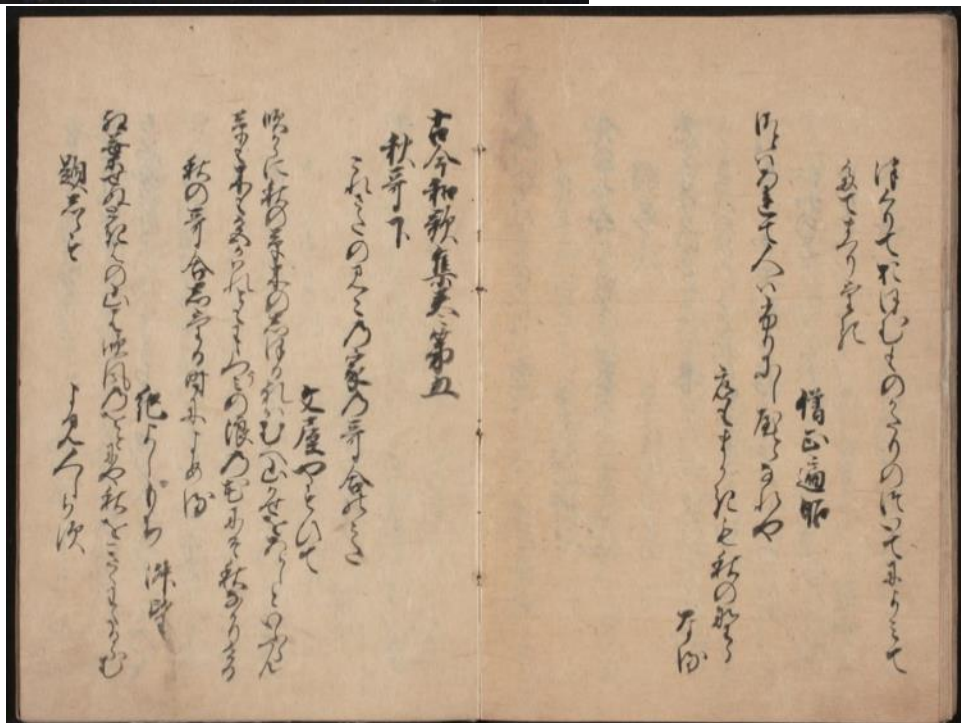
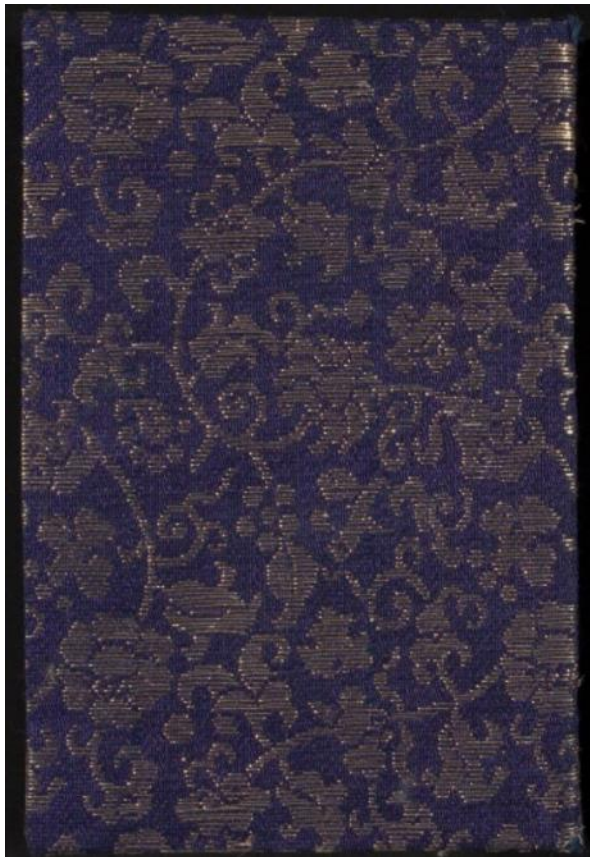

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Rysunek 3. „Kokinwakashu” – zbiór poezji „waka”

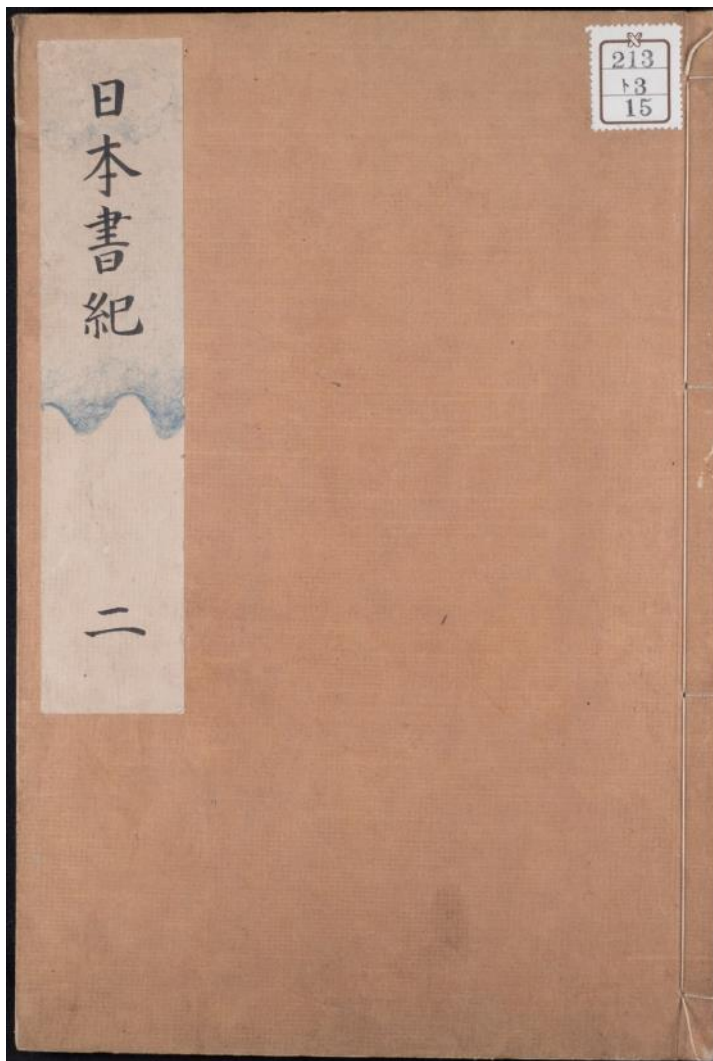

5. „Masugata bon” – książka rozmiaru jednej dwunastej, arkusz „hishi” rozcięty na połowy wzdłuż dłuższego boku, każda z nich rozcięty na trzy części wzdłuż krótszego boku, a potem złożona na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 18 x 9,2 cm.

Typowe formaty tradycyjnych książek japońskich po 1600 roku.

W tym okresie format książki i jej wielkość był ściśle związany z jej wartością. Im ważniejsze wydawnictwo o bardziej znaczącej treści tym większy rozmiar książki.

1. „Ōhon” – duża książka, arkusz papieru „mino washi” (39 x 27 cm) złożony lub przecięty na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 27 x 19,5 cm. Format „Ōhon”, były największym typowym rozmiarem dla książek, z tego powodu używano go jedynie do wydawnictw o prestiżowej i ważnej tematyce na przykład: nauki buddyjskie, poezja.

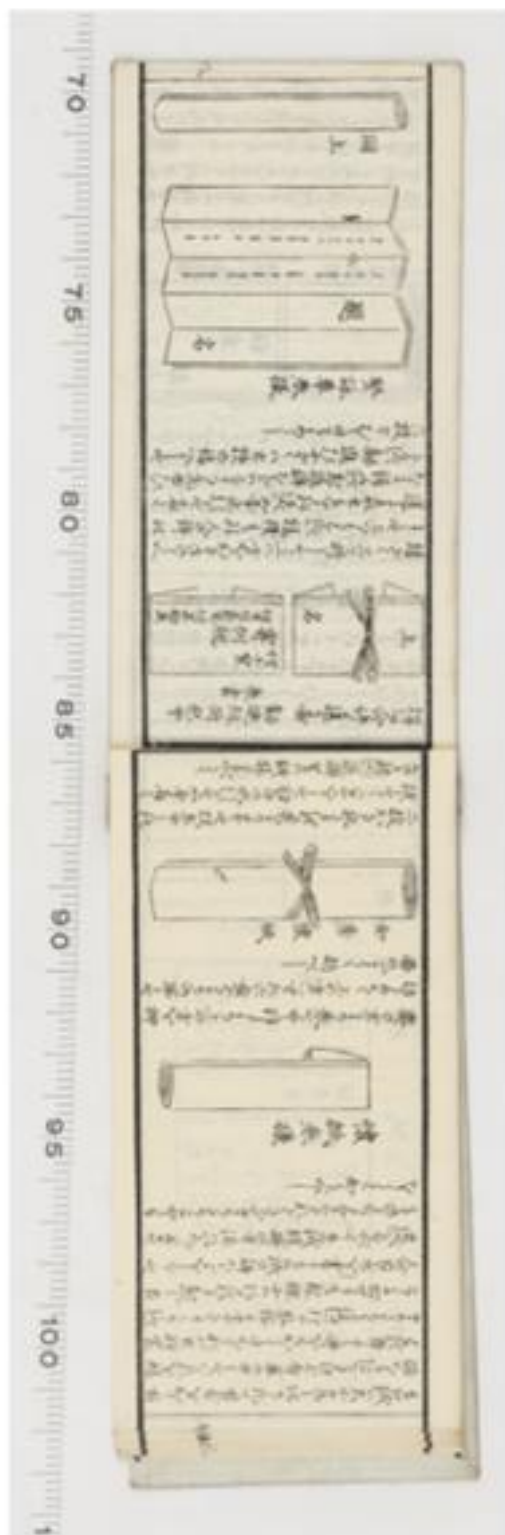

Rysunek 4. "Nihon shoki", księga historyczna, 27 x 19,5 cm

2. „Chūhon” – średnia książka - połowa książki „Ōhon”, arkusz papieru „mino washi” przecięty na połowy wzdłuż krótszego boku, a każda z nich złożona lub przecięty na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 19,5 x 13,5 cm. Format stosowany do różnego rodzaju poradników, książek kucharskich, powieści, przewodników.
3. „Hanshi bon” – książka połówka, arkusz papieru „hanshi” (33 x 24 cm) złożony lub przecięty na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 24 x 16,5 cm. Stosowany na przykład do książek o tematyce historycznej albo wprowadzających w nauki Buddyzmu lub Konfucjanizmu.
4. „Kohon” – mała książka – połowa książki „Hanshi bon”, arkusz papieru „hanshi” przecięty na połowy wzdłuż krótszego boku, a każda z nich złożona lub przecięty na pół. Format gotowej książki przed docięciem brzegów to ok. 16,5 x 12 cm. Stosowany do wydawnictw „kieszonkowych” związanych z poezją, lub humorem.
5. „Yokohon” – książka podłużna, arkusz papieru „hanshi” lub „mino washi” przecięty na trzy części wzdłuż krótszego boku, a każda z nich przecięta lub złożona na pół. Format gotowej książki zależy od użytego arkusza papieru.

Przykładowy wymiar 9 x 19 cm. Stosowany do powieści popularnych, tomów „haiku”, poradników dotyczących tworzenia poezji.

Rysunek 5. „Eisōsatoshigusa”, zbiór poezji, 9 x 19 cm.

6. „Masugata bon” – książka kwadratowa, o różnych wymiarach. Często stosowana do wartościowych wydań nauk buddyjskich, zbiorów poezji „waka”, opowiadań dworskich.

Rysunek 6. „Oku no hosomichi”, dziennik podróży, 16,7 x 14,3 cm

Podział książek japońskich ze względu na metodę oprawy

„Kansusō”, „Kansu-bon” – zwój

Najstarsza i najbardziej szlachetna forma papierowej książki japońskiej, obecna w Japonii od około piątego wieku. Początkowo, zwoje sprowadzano z Chin, zawierały: buddyjskie sutry, wielkie dzieła kultury chińskiej, przedstawienia malarskie. Co ciekawe, forma zwoju stała się na tyle ważna w kulturze Japonii, że używano jej dalej, nawet po jej zaniku w Chinach, skąd pochodziła.

Konstrukcja zwoju opiera się na pojedynczych arkuszach papieru, które sklejało się ze sobą na krawędziach, łącząc je w długi ciąg. Treść zapisywana była zazwyczaj tylko po jednej stronie zwoju. Następnie montowano i zwijano go wokół drewnianego wałka z ozdobnymi zakończeniami nazywanymi „jikugashira”. Zwykle też początek zwoju oklejony był bogato zdobionym jedwabiem, który stanowił formę okładki chroniącej przed uszkodzeniem, jak również podkreślał jego wielką wartość. Na początku zwoju zamontowana była również taśma pozwalająca na owinięcie i związanie całości.

Zaletą zwoju był jego nietypowy, duży format, pozwalający na prezentowanie w nim tekstów zawierających ilustracje, rysunki, diagramy. Jednocześnie taka forma książki nie była też pozbawiona istotnych wad praktycznych. Ze względu na swoją konstrukcję niemożliwe było szybkie odnalezienie szukanego fragmentu dzieła. Za każdym razem konieczne było rozwijanie zwoju od początku. Na zakończenie konieczne było przewinięcie zwoju z powrotem do początku. Jednakże, co charakterystyczne dla Japonii, wady te stały się cechami wyróżniającymi zwój szlachetnością i autorytetem pośród innych form introligatorskich.

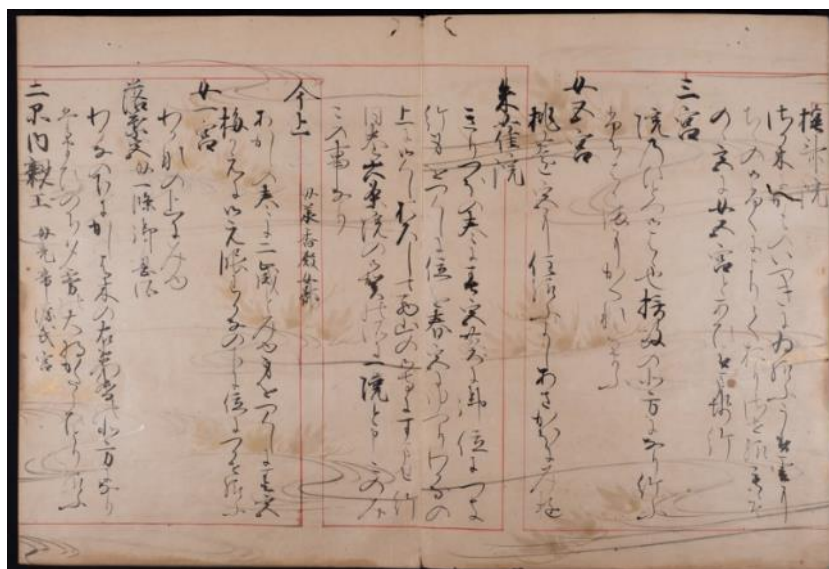

Rysunek 7. „Ikoku jinbutsu”, osiemnasty wiek, wymiar 27 x 500 cm, średnica zwoju 4 cm

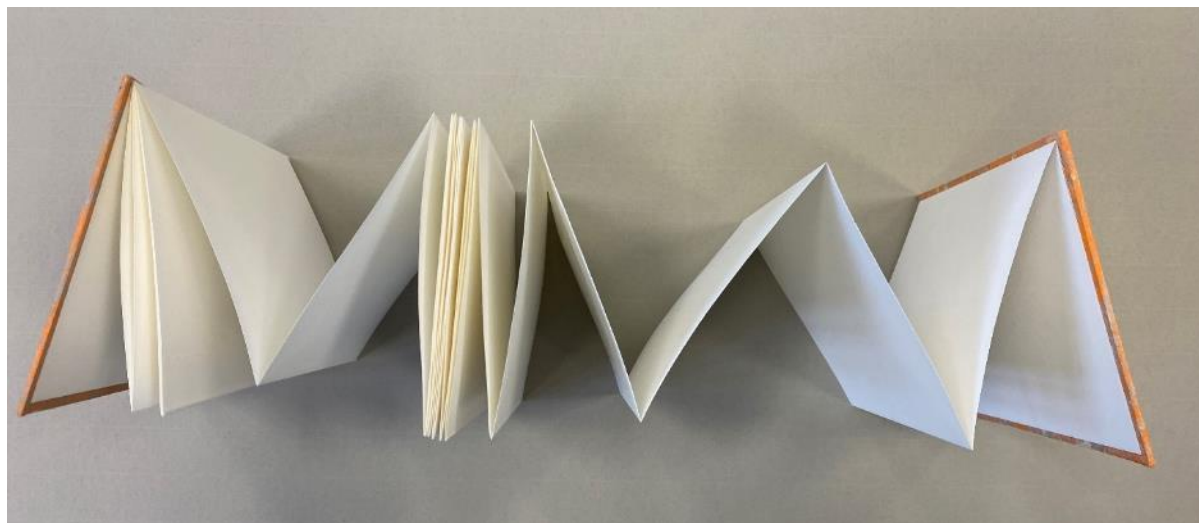
„Orihon” – książka harmonijka, leporello, „concertina”

„Orihon” podobnie jak większość metod oprawy książek trafił do Japonii około siódmego wieku z Chin, gdzie wykorzystywany był głównie do oprawy drukowanych ksiąg buddyjskich. W Japonii funkcja ta została zachowana. Ponadto często wykorzystywany był do tworzenia manuskryptów na użytek prywatny lub o bardzo ograniczonym nakładzie. Często wykorzystywany także dla wydań przewodników podróżniczych lub książek dotyczących historii rodów.

Książki typu „Orihon” składa się z wielu sklejonych ze sobą arkuszy papieru tworzących długi pas, który potem zostaje złożony naprzemiennie. Treść może pojawiać się zarówno tylko po jednej, jak i po obu stronach kart. Okładka w tego typu książce może być twarda lub miękka, może być złożona z dwóch osobnych części, albo z jednej połączonej grzbietem. Zaletą tego typu książki jest jej praktyczność pozwalająca na szybkie dotarcie do poszukiwanej części, przy jednoczesnym zachowaniu dużego formatu wynikającego z możliwości oglądania wielu stron naraz.

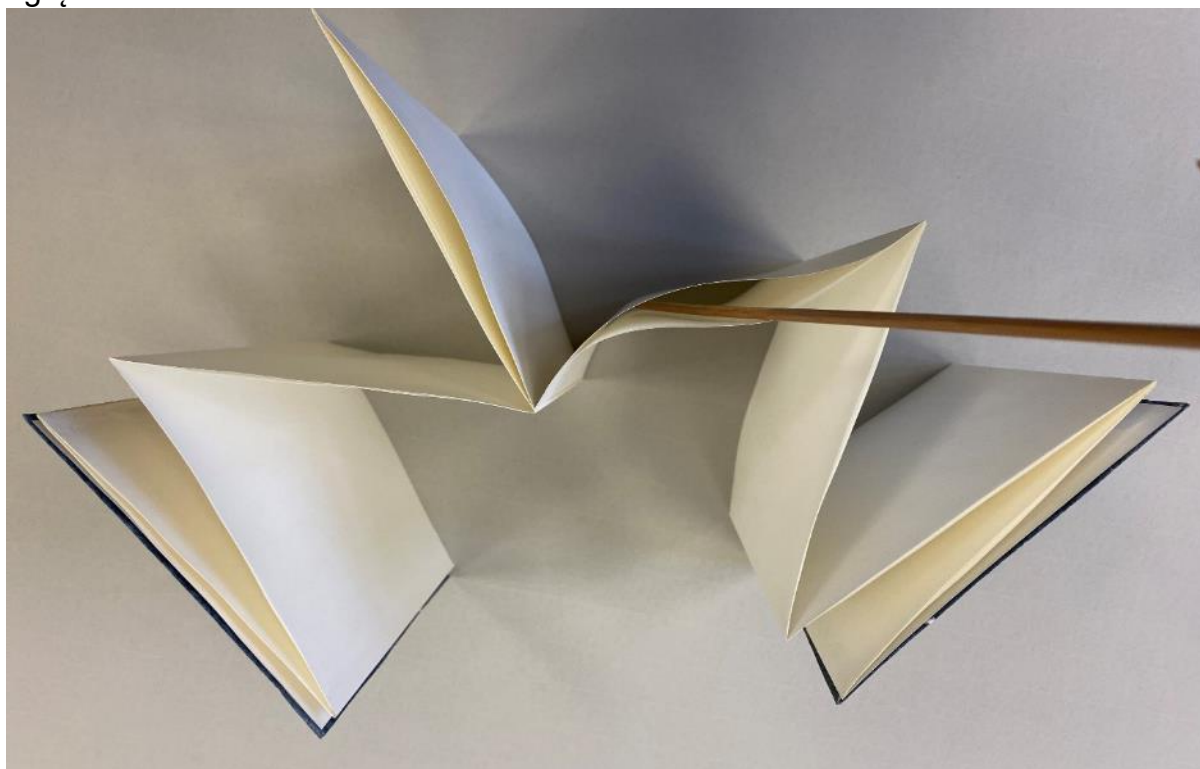
Rysunek 8. „Genji monogatari keizu”, 17 wiek, książka zawiera genealogię postaci z powieści „Opowieść o Genjim” autorstwa Murasaki Shikibu.

Rysunek 9. Makieta książki typu „Orihon” w twardej okładce.

Do książek typu „Orihon” zaliczają się także książki:

1. „Album” czyli „Nori-ire gajō”, albo „Gajōsō” gdzie poszczególne składki sklejone są ze sobą tylnymi stronami na brzegach. Książka taka pozwala na umieszczenie treści tylko po jednej stronie kart.
2. „Album dwustronny” czyli „Nobiru gajō”, gdzie nieparzysta ilość składek sklejana jest ze sobą tylnymi stronami, dzięki czemu książka może być oglądana z dwóch stron

Rysunek 10. Makieta książki typu „Nobiru gajō”

Fundusze
Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

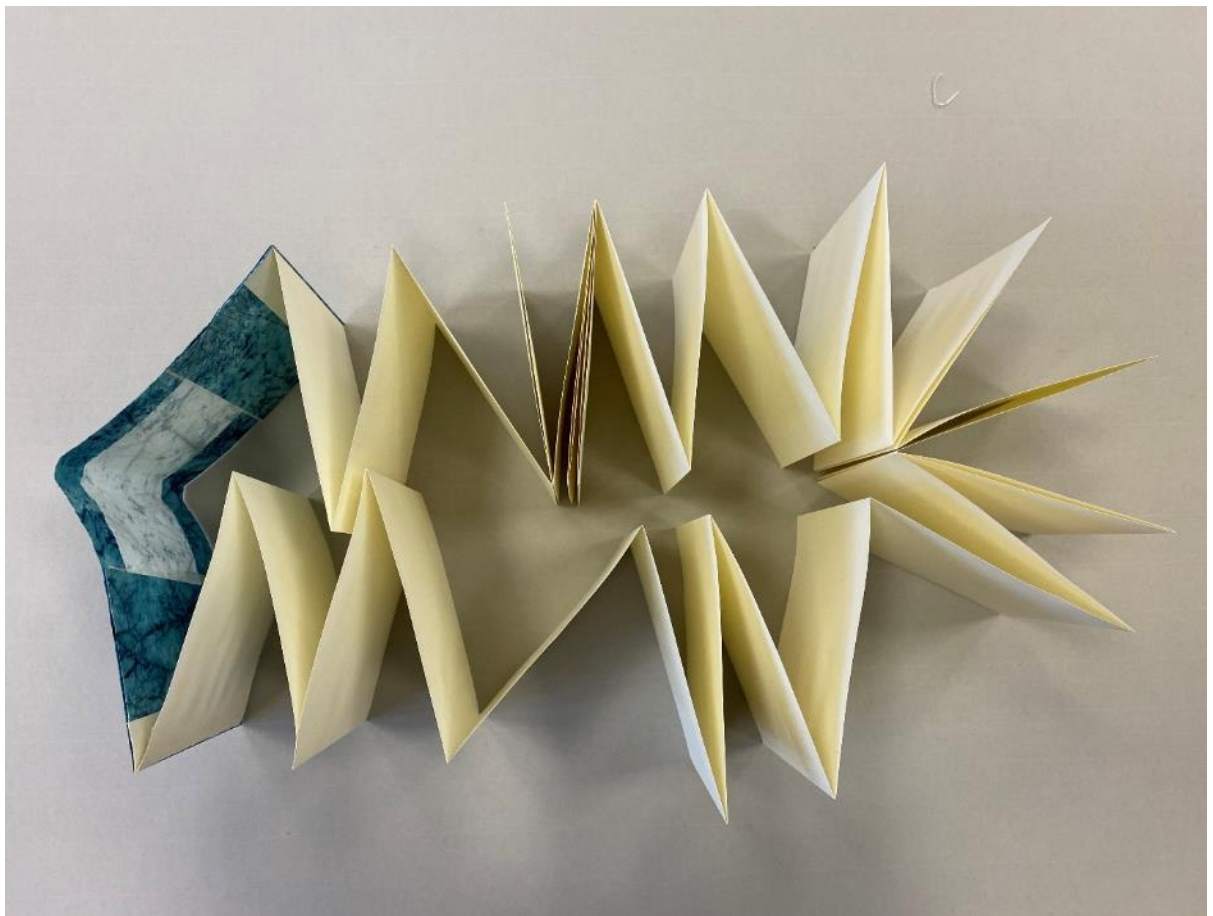
Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

3. „Sempūyō” czyli książka „fruważąca”, początek i koniec papierowej harmonijki przyklejony jest do okładki, która jest jednoczęściowa. Ponieważ grzbiet stron nie jest żaden sposób połączony z okładką to cały blok książki może łatwo wylecieć – „wyfrunąć” z okładki.

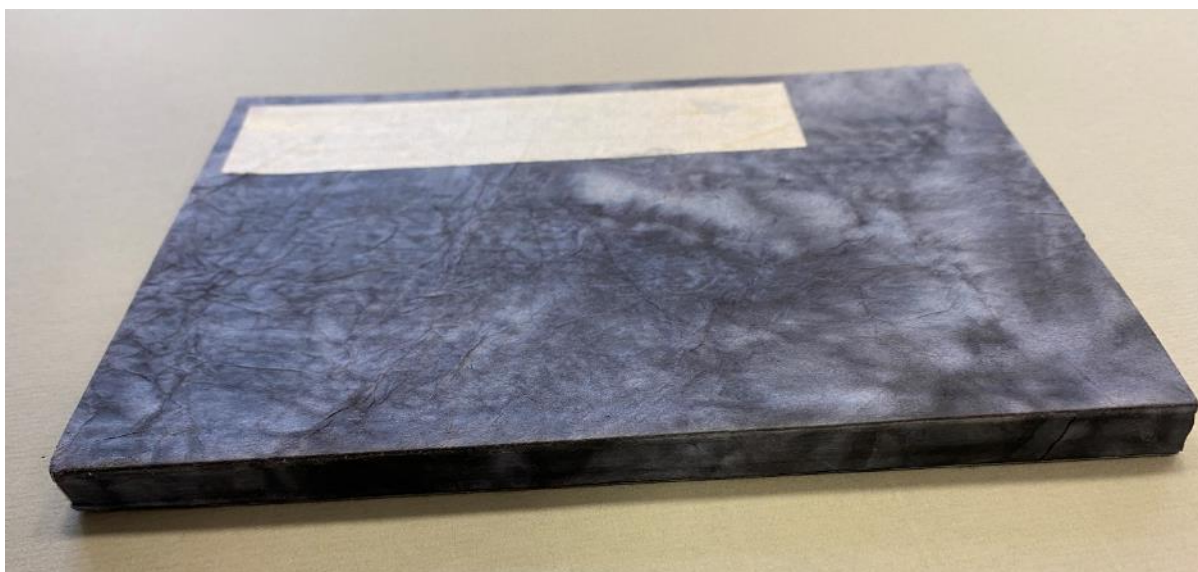
Rysunek 11. Makietę książki typu „Sempūyō”.

„Detchōsō” – książka „motylkowa”

„Detchōsō” pojawiła się w użyciu w Japonii w okresie Heian czyli w latach od 794 do 1185. Była to pierwsza forma oprawy przypominająca współczesną książkę w formie kodeksu. Styl ten zyskał wielką popularność w swoich czasach ze względu na prostotę wykonania oprawy. W formie „Detchōsō” oprawiano pisma buddyjskie, kopie klasycznych dzieł chińskich, a czasem luksusowe wydania poezji.

Książki oprawiane w tym stylu składały się z wielu składek, łączonych ze sobą cienkim paskiem kleju, tuż przy krawędzi złożenia składki. Sprawiało to, że tylko co druga strona książki rozkładała się na płasko. Okładka książki była dwuczęściowa, zazwyczaj miękka, wykonana z papieru lub jedwabiu. Grzbiet mógł być oklejony papierem ozdobnym lub pozostać w odstonięty.

Styl ten wyszedł z użycia około trzynastego wieku ze względu na istotną wadę, która ujawniała się po pewnym czasie przechowywania książki. Klej, którego używano do łączenia składek zrobiony był na bazie mąki pszennej i był podatny na uszkodzenia wywołane przez owady. Pogryzione w miejscu łączenia strony, nie trzymały się już razem i książka rozpadała się na pojedyncze karty.

Rysunek 12. Makieta książki typu „Detchōsō”.

„Retchōsō”, „Tetchōsō”, „Tetsuyōsō” - książka wieloskładkowa

„Tetsuyōsō” to metoda oprawy bardzo popularna w Japonii w okresie od jedenastego do siedemnastego wieku. Początkowo sądzono, że jest to oryginalny styl japoński, później jednak okazało się, że ma on swój pierwowzór w introligatorstwie chińskim. Jednakże w Chinach nie zdobył on nigdy dużej popularności, w przeciwieństwie do Japonii, gdzie był powszechnie używany do wydawnictw: literatury, poezji „waka”, pieśni Noh.

W trakcie wykonania karty składane są na pół i łączone w zestawy składek. Następnie składki te są ze sobą zszywane jedwabną nicią, poprzez otwory wykonane w każdej ze składek. Zwykle książki te wykonywane były z papierów o wyższej gramaturze. Znane są też przykłady wariantu origami „Tetsuyōsō”, gdzie strony wykonane są z cienkich, prześwitujących papierów, które składano na pół wzdłuż długiej krawędzi i dopiero z nich wykonywano składki. Pozwalało to tworzyć bardzo lekkie książki, co było jako ich wielką zaletą.

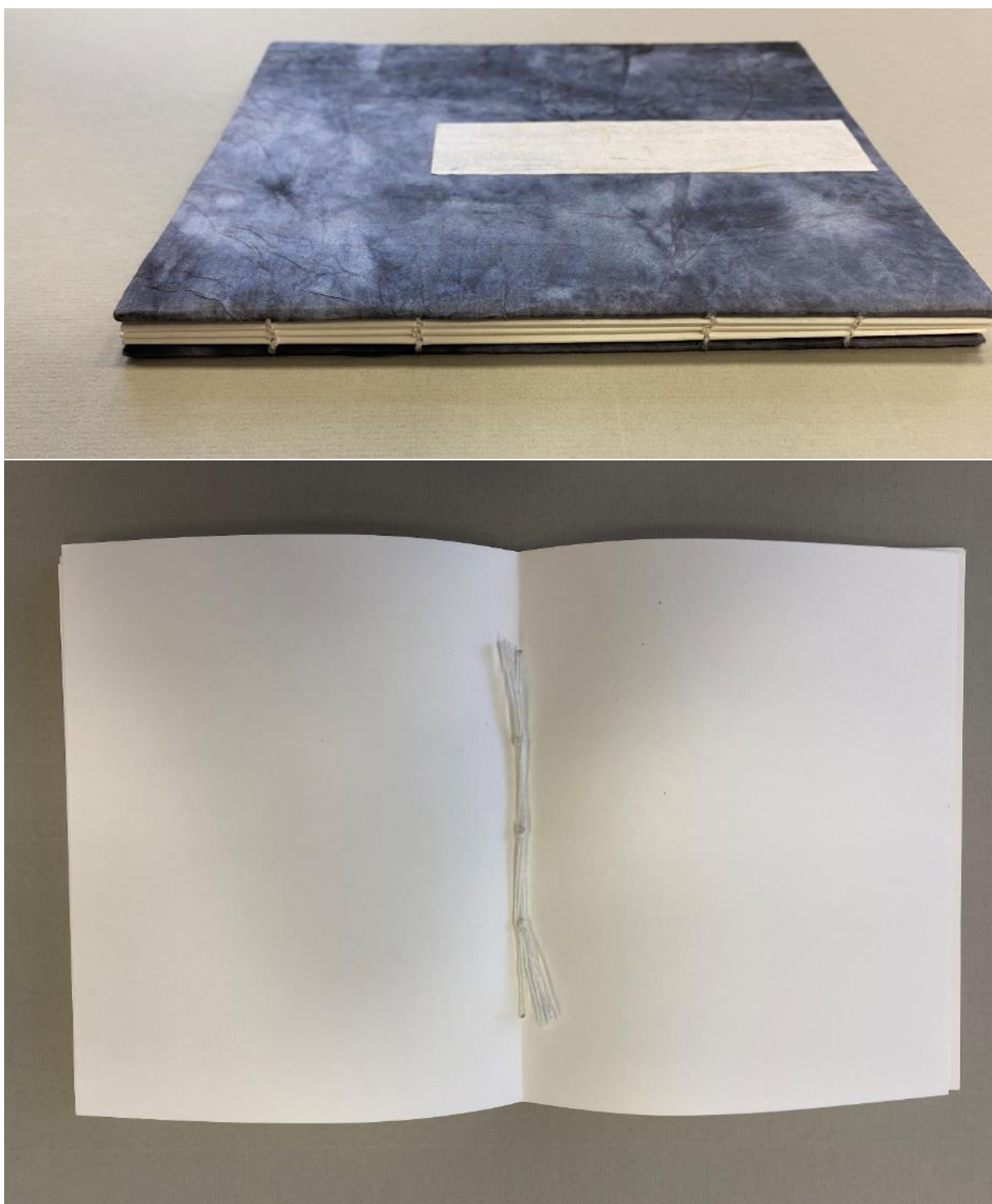

Fundusze
Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Rysunek 13. Makietę książki typu „Tetsuyōsō”.

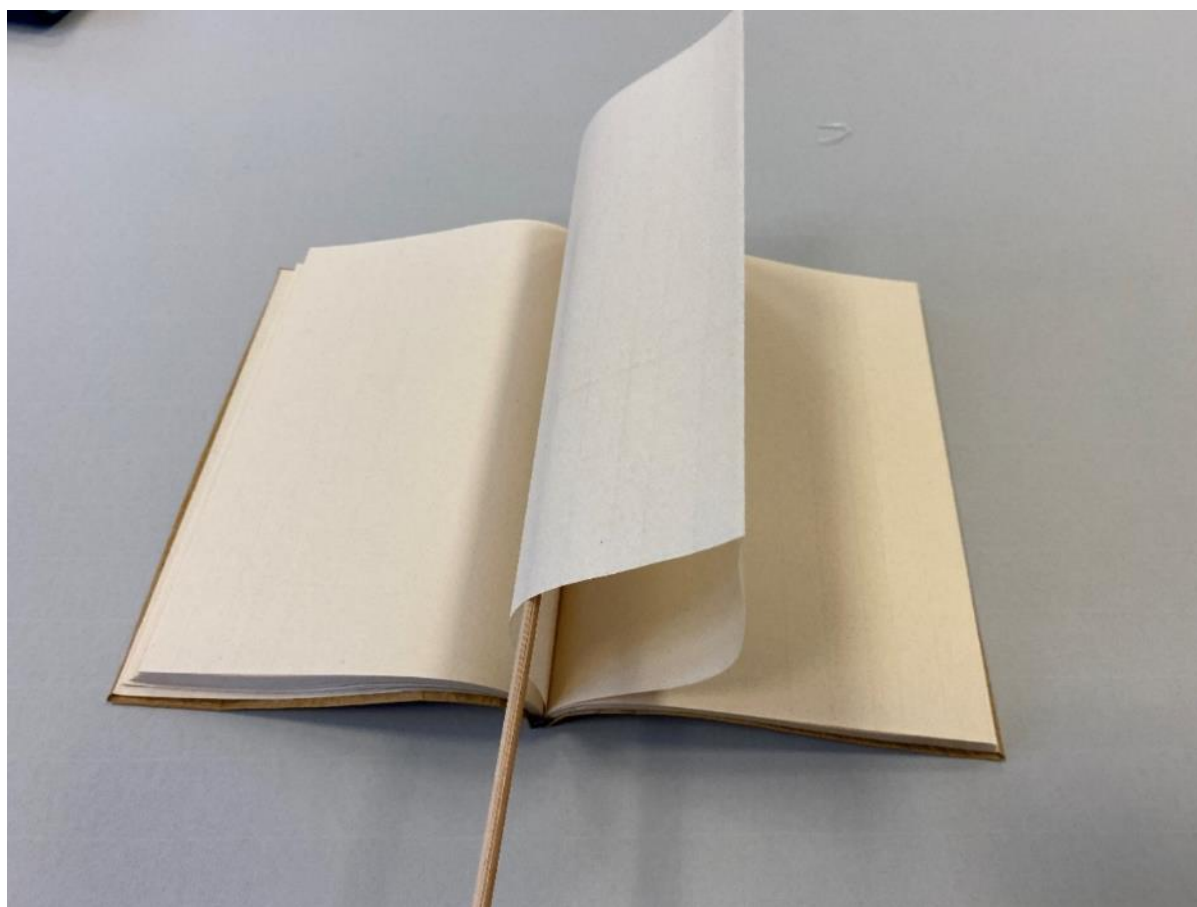
„Fukurotoji” – książka o łączeniu kieszeniowym

Typ oprawy „Fukurotoji” przed pojawieniem się w Japonii, był bardzo popularny w Chinach i Korei. Pierwsze przykłady książek oprawianych w ten sposób w Japonii znane są z trzynastego wieku, ale popularność zyskał on dopiero w wieku

piętnastym, jako alternatywa dla oprawy „Tetsuyōsō”. Okres Edo (od początku siedemnastego wieku) to czas największej popularności „Fukurotoji”. Zbiegło się to z rozpowszechnieniem się książki drukowanej i łatwiejszym dostępem do niej dla większego grona wykształconych osób. W tym okresie znacznie zwiększyła się produkcja książek w Japonii, a ponieważ zdecydowana większość z nich oprawiana była w „Fukurotoji” właśnie, to styl ten uznaje się potocznie za najpowszechniejszy w historii introligatorstwa japońskiego. Wrażenie to jest tym bardziej mocne, że wiele z książek, które powstało od początku okresu Edo zachowało się do dziś.

Zwiększona produkcja książek wymagała większych ilości papieru, a co za tym szło także korzystania z jego gorszych i cieńszych rodzajów. Sprawilo to, że w hierarchii ważności książek japońskich, według sposobu ich oprawy, styl „Fukurotoji” sytuuje się niżej niż „Tetsuyōsō”, który wykorzystywał grubsze i szlachetniejsze papiery.

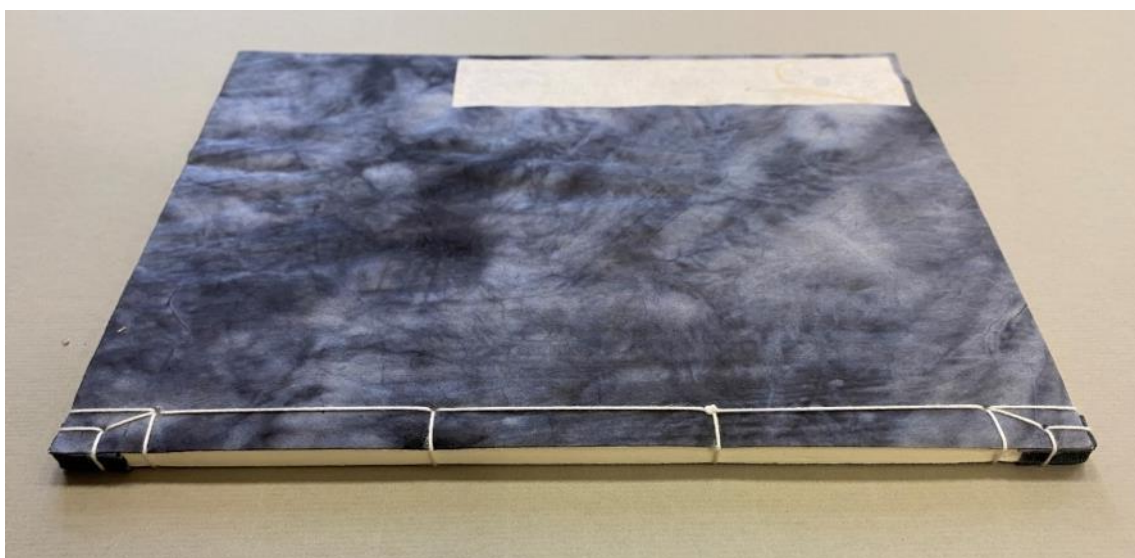
Proces wykonywania książki o łączeniu kieszeniowym polegał na złożeniu jednostronnie zadrukowanych kart na pół i połączeniu ich w blok w ten sposób, że złożenia znajdowały się po przeciwnej stronie niż grzbiet książki. Powodowało to powstanie kieszonek pomiędzy kolejnymi stronami. Połączenie to wykonywano przy pomocy papierowego sznurka albo papierowego „nitu”. Dalej dodawano ozdobne wykończenia narożników bloku z cienkiej tkaniny, działanie to posiadało jedynie funkcję dekoracyjną, stąd nie zawsze było stosowane. Następnie do książki dodawano okładki i razem z blokiem przesywano jedwabną nicią. Ze względu na sposób szycia, książki „Fukurotoji” nie otwierają się na płasko, ale stosowanie miękkich papierów o niskiej gramaturze niweluje ten problem. Ponadto książki oprawiane w ten sposób nie mogły być zbyt grube, dlatego często dzielono je na kilka tomów oprawianych osobno. Szczególnym i rzadkim przykładem tej oprawy jest „Nagachō-toji” – książka podłużna, gdzie złożenie kart jest wzdłuż dolnej krawędzi książki a przeszycie bloku jest po jego prawej stronie.

Rysunek 14. Kieszonka w książce typu "Fukurotoji".

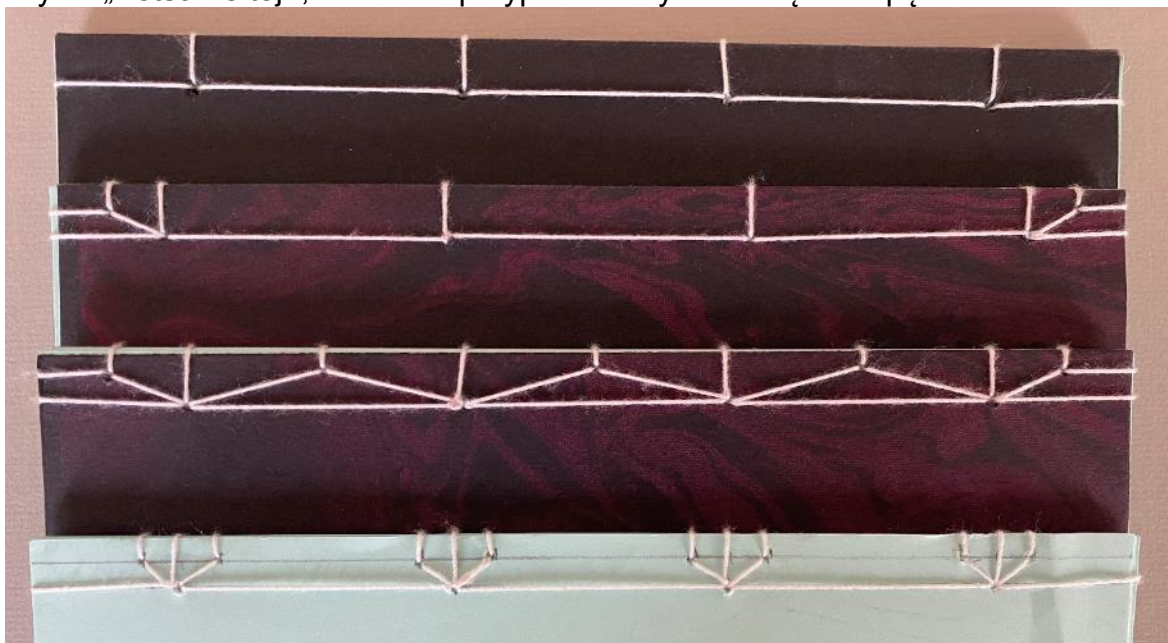
Ze względu na zastosowaną metodę zszywania bloku i okładek książki „Fukurotoji” można podzielić na:

1. „Yotsume toji” – oprawa na czterech otworach. W Korei zazwyczaj stosowano oprawę na pięciu otworach. W Chinach zaś, ze względu na inklinację do liczb parzystych stosowano cztery otwory. System ten został przejęty w Japonii, z tą różnicą, że książki chińskie były zazwyczaj wyższe, dlatego to dwa otwory środkowe były bliżej siebie, co sprawiało, że książka była mocniejsza. W Japonii odległości pomiędzy wszystkimi otworami są jednakowe.
2. „Kangxi” – oprawa na 6 otworach. Jej nazwa pochodzi od jej twórcy cesarza chińskiego Kangxi. Sposób szycia jest dokładnie taki sam jak w przypadku „Yotsume toji”, jednakże na narożnikach dodane są dodatkowe przeszycia.

Rysunek 15. Makietę książki w oprawie typu „Kangxi”.

3. „Asa-no-ha toji” – oprawa „liść konopny”. Wykonywana jest na bazie oprawy „Kangxi”, przy dodaniu dodatkowych przeszyć, które przypominają formą stylizowany liść konopny.
4. „Kikkō toji” – oprawa „skorupa żółwia”. Również wykonywana jest na bazie szycia „Yotsume toji”, wizualnie przypomina stylizowaną skorupę żółwia.

Rysunek 16. Przykłady szycia w oprawie „Fukurotoji”. Od góry: „Yotsume toji”, „Kangxi”, „Asa-no-ha toji”, „Kikkō toji”

„Tatamimono” – książka składana

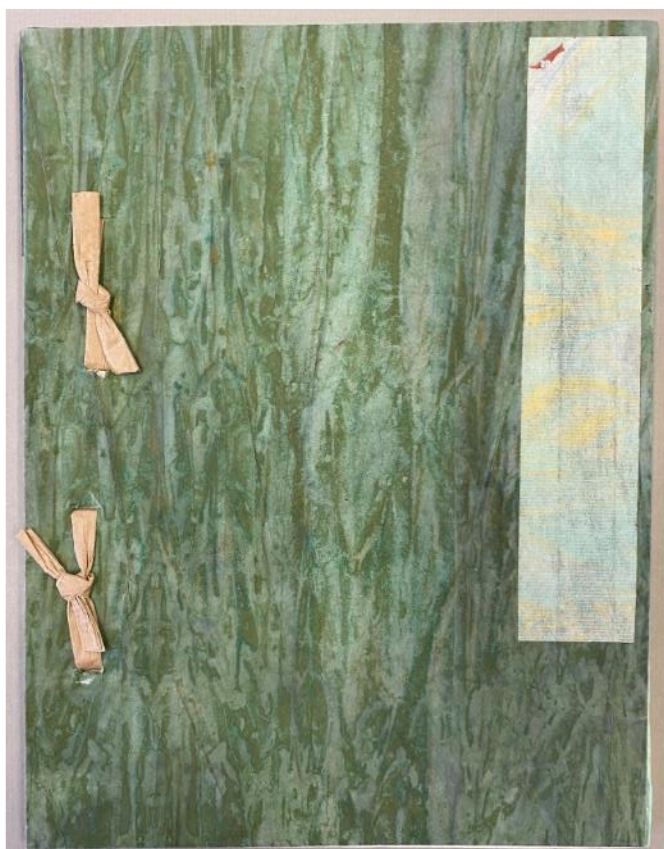
Z wielu arkuszy papieru sklejonych razem powstawała jedna duża płaszczyzna, która była składana naprzemiennie do uzyskania mniejszego formatu zamkniętego w okładki. Styl wykorzystywano do oprawy map, wykresów oraz gier planszowych.

„Musubitoji”

„Musubitoji” to, nie tyle oddzielny styl oprawy, co raczej sposób montowania okładki do bloku książki, który zwykle wykonywany był podobnie jak w przypadku bloku w oprawie „Fukurotoji”. Pierwsze znane książki wykonane w ten sposób w Japonii pochodzą z dwunastego wieku. Oprawa ta stosowana jest do dzisiaj, na przykład do wykonywania ozdobnych ksiąg weselnych. Czasem oprawa ta określana jest jako oprawa „Yamato toji”, co ze względu na częste używanie tej nazwy także w stosunku do opraw „Tetsuyōsō” może wprowadzać w błąd.

Wyróżniającymi się elementami tej oprawy są:

1. długie materiałowe paski tkaniny na narożnikach bloku
2. ozdobne, wzorzyste okładki
3. szeroka taśma papierowa lub materiałowa, która służy do przyszywania okładek do bloku książki

Rysunek 17. Makieta książki w oprawie typu „Musubitoji”.

Spis ilustracji (jeśli nie podano inaczej zdjęcia są własnością autora opracowania):

Rysunek 1. „Hyakumantō Darani”	
https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=193 , (dostęp 23.02.2023)	1
Rysunek 2. „Genji monogatari” , https://www.fl-keio.info/fl_img/course01/detail/091_To309_1_001.html , (dostęp 23.02.2023)	3
Rysunek 3. „Kokinwakashu” , https://www.fl-keio.info/fl_img/course01/detail/L_132X@105@1_001.html , (dostęp 23.02.2023)	4
Rysunek 4. „Nihon shoki” , https://www.fl-keio.info/fl_img/course01/detail/213_To3_15_002.html , (dostęp 23.02.2023)	6
Rysunek 5. „Eisōsatoshigusa” , https://www.fl-keio.info/fl_img/course01/detail/Se202_167_1_002.html , (dostęp 23.02.2023)	7
Rysunek 6. „Oku no hosomichi” , https://www.fl-keio.info/fl_img/course01/detail/121_101_1_002.html , (dostęp 23.02.2023)	8
Rysunek 7. „Ikoku jinbutsuzu” , https://open.library.ubc.ca/collections/tokugawa/items/1.0388527 , (dostęp 20.02.2023)	10
Rysunek 8. „Genji monogatari keizu” , https://www.fl-keio.info/fl_img/course01/detail/091_To258_1_002.html , (dostęp 24.02.2023)	11
Rysunek 9. Makieta książki typu „Orihon” w twardej okładce	11
Rysunek 10. Makieta książki typu „Nobiru gajō”	12
Rysunek 11. Makieta książki typu „Sempūyō”	13
Rysunek 12. Makieta książki typu „Detchōsō”	14
Rysunek 13. Makieta książki typu „Tetsuyōsō”	15
Rysunek 14. Kieszonka w książce typu „Fukurotoji”	17
Rysunek 15. Makieta książki w oprawie typu „Kangxi”	18
Rysunek 16. Przykłady szycia w oprawie „Fukurotoji”. Od góry: „Yotsume toji”, „Kangxi”, „Asa-no-ha toji”, „Kikkō toji”	18
Rysunek 17. Makieta książki w oprawie typu „Musubitoji”	19

Źródła wykorzystane w opracowaniu:

Roderic Cave i Sara Ayad, „Historia książki. Od glinianych tabliczek po e-booki”, Arkady, Warszawa 2015

Kōjirō Ikegami, „Japanese Bookbinding. Instructions from a Master Craftsman”, Weatherhill, 2015

Kurs online “Japanese Culture Through Rare Books”, Keio University,
<https://www.futurelearn.com/courses/japanese-rare-books-culture>, (dostęp
20.02.2023)

Kurs online “The Art of Washi Paper in Japanese Rare Books”, Keio University,
<https://www.futurelearn.com/courses/japanese-book-paper>, (dostęp 20.02.2023)

Spis treści

Podział książek japońskich ze względu na ich format	2
Typowe formaty książek japońskich przed okresem Edo, czyli do 1600 roku.....	2
Typowe formaty tradycyjnych książek japońskich po 1600 roku.....	5
Podział książek japońskich ze względu na metodę oprawy	8
„Kansusō”, „Kansu-bon” – zwój	8
„Orihon” – książka harmonijka, leporello, ”concertina”	10
„Detchōsō” – książka „motylkowa”	13
„Retchōsō”, „Tetchōsō”, „Tetsuyōsō” - książka wieloskładkowa	14
„Fukurotoji” – książka o łączeniu kieszeniowym	16
„Tatamimono” – książka składana	19
„Musubitoji”	19
Spis ilustracji (jeśli nie podano inaczej zdjęcia są własnością autora opracowania):	20
Źródła wykorzystane w opracowaniu:.....	20